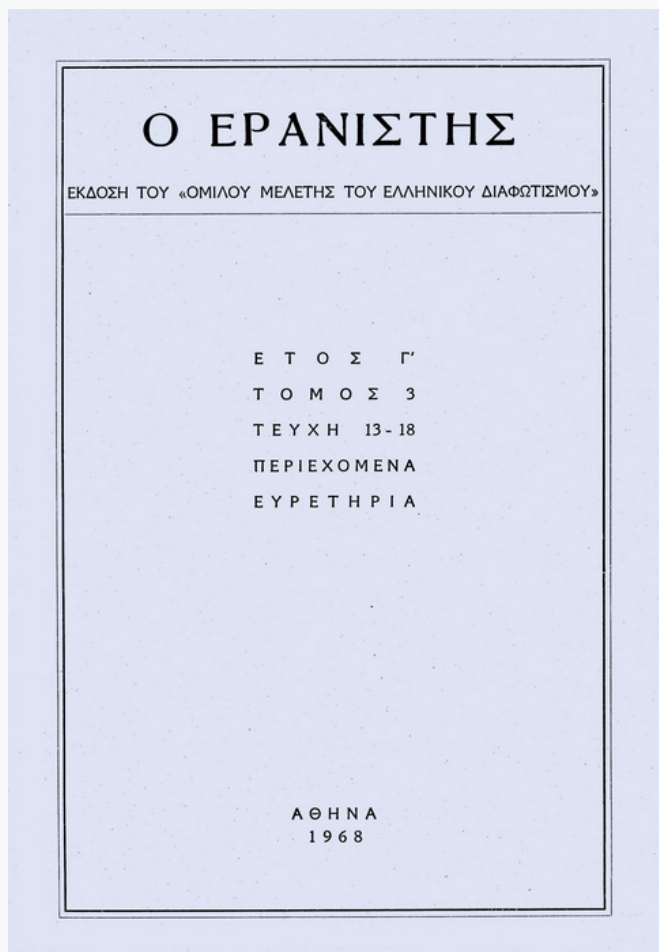

The Gleaner

Vol 3 (1965)

Το θεατρικό έργο «Σουλιώτες» 1809-1827

Αγγελική Φενερλή-Παναγιωτοπούλου

doi: [10.12681/er.9464](https://doi.org/10.12681/er.9464)

Copyright © 2016, Αγγελική Φενερλή-Παναγιωτοπούλου

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Φενερλή-Παναγιωτοπούλου Α. (2016). Το θεατρικό έργο «Σουλιώτες» 1809-1827. *The Gleaner*, 3, 157-169.
<https://doi.org/10.12681/er.9464>

ΤΟ ΘΕΑΤΡΙΚΟ ΕΡΓΟ “ΣΟΥΛΙΩΤΕΣ”, 1809 - 1827

Πολύ λίγα είναι γνωστά για τὸ θεατρικὸ ἔργο μὲ τὸν ἐπικρατέστερο τίτλο, οἱ «Σουλιῶται εἰς τὰ Ἰωάννινα». Σύμφωνα μὲ τὶς ὥς τώρα ἀναφορὲς στὸ ἔργο, ἐπρόκειτο γιὰ ἓνα θεατρικὸ εἶδος μὲ χαρακτήρα χοροδράματος ἢ γιὰ ἓνα χορὸ παντομίμας μικρῆς διάρκειας. Χρονολογικὰ ἡ πρώτη παράσταση ἀνῆκε στὰ 1816¹ καὶ παρουσιάστηκε στὴν Ὁδησσό.

Μὲ ἀφορμὴ δύο γράμματα τοῦ Σπυρίδωνος Δεστούνη² ἀπὸ τὸ ἰδιωτικὸ ἀρχεῖο τῆς οἰκογενείας Δεστούνη³, θὰ ἐπιχειρήσουμε νὰ διαφωτίσουμε τὴν χρονολογία τῆς πρώτης παράστασης, τὴν καταγωγὴ καὶ τὸ περιεχόμενο τοῦ θεατρικοῦ ἔργου.

Συμπληρωματικὰ θὰ πρέπει νὰ προστεθεῖ πὺς τὰ δύο αὐτὰ γράμματα εἶναι τυπικὰ δείγματα τοῦ τρόπου, τὸν ὁποῖον ὁ Σ.Δ. χρησιμοποιεῖ, ὅταν ἀπευθύνεται στὴν οἰκογένειά του. Τὰ θέματα τὰ ὁποῖα τὸν ἀπασχολοῦν στὴν ἀλληλογραφία του, εἶναι κυρίως οἰκογενειακῆς φύσεως, πολλὲς φορὲς ὅμως διανθίζονται μὲ πληροφορίες γιὰ τὰ σύγχρονα πολιτικά, κοινωνικὰ ἢ πνευματικὰ γεγονότα.

Στὰ 1809, πού στέλνει τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ δημοσιευόμενα γράμματα, ὑπηρετεῖ στὴν Πετρούπολη ὡς ὑπάλληλος τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερι-

1. M. Balsa, *Le théâtre grec Moderne*, Berlin 1960, σ. 196. Ἰ. Σιδέρη, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνικοῦ Θεάτρου*, Ἀθήνα 1938, σ. 19. Ν. Λάσκαρη, *Ἱστορία τοῦ Νεοελληνικοῦ Θεάτρου*, Ἀθήνα 1938, τ. Α', σ. 164, ὅπου ἡ παράσταση τοποθετεῖται ἐσφαλμένα στὸ 1818.

2. Γιὰ τὴν βιογραφία τοῦ Σπυρίδωνος Δεστούνη βλ. Ἡλ. Τσιτσέλη, *Κεφαλληνιακὰ Σύμμικτα*, Ἀθήνα 1904, τ. Α', σσ. 125-130. Ἀ. Παπαδοπούλου-Βρετοῦ, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, Ἀθήνα 1857, σσ. 260-261. Π. Χιώτη, *Ἱστορικὰ Ἀπομνημονεύματα Ἑπτανήσου*, Ζάκυνθος 1888, τ. 6, σσ. 394-395. Νεκρολογία τοῦ Σπ. Δεστού-

νη, ἔγραψε ὁ Δ. Παλαιολόγος στὸ π. *Zapiski Odeskogo obščestva - istorii i idrevnostis*, 2 (1850) σσ. 798-804. Τὸ περιοδικὸ γίνεται προσιτὸ ἀπὸ μικροκάρτες, πού κατέχει τὸ Κέντρο Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν τοῦ Β.Ι.Ε. Μετάφραση τῆς νεκρολογίας ἀπὸ τὰ Ρωσικὰ ἔκανε γιὰ μένα ὁ κ. Ἀρίστος Σπυριδόπουλος.

3. Τὸ ἀρχεῖο ἀνήκει στὸν Φαρμακοποιὸ κύριο Φίλιππο Δεστούνη, ἀπόγονο τῆς Οἰκογενείας Δεστούνη, ὁ ὁποῖος μοῦ ἐπέτρεψε τὴν μελέτη καὶ ἐκδόσή του. Μὲ ἀφορμὴ τὴν ἐκδοση αὐτῆς τῆς μελέτης πού βασίζεται στὸ ἀρχεῖο, τοῦ ἐκφράζω τὶς θερμὲς εὐχαριστίες μου.

κῶν'. Ἀπὸ νωρὶς σχετίζεται μὲ ἐπιφανεῖς Ρώσους, ἐνῶ συγχρόνως διατηρεῖ φιλικὲς ἐπαφὲς μὲ ὁμογενεῖς καὶ ἐνημερώνεται γιὰ τοὺς Ἕλληνες, ποὺ ἔρχονται στὴ Ρωσικὴ πρωτεύουσα.

Τὴν ἀφιξὴ τοῦ Μητροπολίτη Ἄρτας στὴν Πετρούπολη ἀναγγέλλει μὲ τὸ παρὰ πάνω γράμμα του (20 Αὐγούστου 1809) στὸν ἀδελφὸ του Νικόλαο, ποὺ διαμένει στὴν Ὀδησσό, στὸ σπίτι τοῦ θείου τους Ἰωάννη Δεστούνη. Γράφει λοιπὸν ὁ Σπυρίδων: «Ἐδῶ ἔχομεν τὸν κύριον Ἰγνάτιον Ἄρτης παλαιὸν φίλον τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ὅστερα ἐχθρόν. Δὲν ἦλθεν ὡς ζητουλιάρης καὶ εἶναι πολλὰ πλούσιος, ὡς λέγουν, καὶ εἶναι εἰς ὑπόληψιν παρὰ τῷ βασιλεῖ.... Γαλλικὰ ὁμιλεῖ πολλὰ καλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς λόγους του φαίνεται ἀνὴρ πολιτικὸς καὶ ὄχι καλόγηρος.» Παρὰ τὸν περιορισμένο χῶρο, ποὺ ἀφιερώνει στὸν Ἰγνάτιο, διότι ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ περιεχόμενο τῆς ἐπιστολῆς ἦταν ἀναγκαῖο νὰ ἀσχοληθεῖ ἐκτεταμένα μὲ τὰ οἰκογενειακὰ του ζητήματα, ὁ Δεστούνης χαρακτηρίζει εὐστοχα καὶ μὲ ἀκρίβεια τὸν Μητροπολίτη. Στὸ σημεῖο αὐτὸ τῆς ἀφήγησής ἡ μνήμη τοῦ ἐπιστολογράφου λειτουργεῖ συνειρμικά, κáνοντας λόγος ἐπὶ συνέχεια γιὰ τὴν παράσταση τῶν «Σουλιωτῶν», ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει. Τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα, ἀκολουθεῖ ἀμέσως μετὰ τὴν ἀναφορὰ τοῦ Μητροπολίτη καὶ ἔχει ὡς ἐξῆς: «Πρὸ δύο μηνῶν εἰς τὸ ἐδῶ μεγάλο θέατρο ἐπαράστησαν ἐν δρᾶμα "Σουλιῶται", τὸ ὁποῖον ἄρεσε πολλὰ εἰς τὸ κοινόν. Εἶναι ἐβγαλμένον ἀπὸ ἐν βιβλίον Ρωμαϊκὸν τυπωμένον εἰς τὸ Παρίσιον, τὸ ὁποῖον περιέχει ὅλην τὴν ἱστορίαν τούτου τοῦ θαυμαστοῦ ἔθνους. Τὸ πλέον παράξενον εἶναι, ὅτι τὸ δρᾶμα δὲν εἶναι σύνθεμα οὔτε Ρώσου οὔτε Ρωμαίου ἀλλὰ Ἑβραίου πεπαιδευμένου. Ἡ ὑπόθεσις εἶναι ὅταν ὁ Ἀλῆ πασᾶς ἔχοντας εἰς τὰ χέρια του τὸν υἱὸν καὶ πατέρα Τζαβελλάδες ζητεῖ ἀπὸ τὸν πατέρα νὰ προδόσῃ τὸ Σούλι καὶ τὸν ἐλευθερώναι βασιτῶντας τὸν υἱὸν τοῦ Φῶτον. Τὸ πρῶτον πρόσωπον εἶναι ἡ περίφημη Μόσχω γυνὴ τοῦ Τζαβέλλα».

Οἱ πληροφορίες αὐτὲς γιὰ τὴν παράσταση «τῶν Σουλιωτῶν», ποὺ πρέπει νὰ δόθηκε γύρω στὶς 20 Ἰουνίου 1809, δὲν εἶναι ἄσχετες μὲ τὴν ἀφιξὴ τοῦ Ἰγνατίου στὴν Πετρούπολη. Ὁ Μητροπολίτης Ἄρτας ἀναχώρησε ἀπὸ τὴν Βενετία τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1809¹, ἐνῶ ὁ Ρουμιάντζωφ τοῦ εἶχε ἀποστείλει μέσω τοῦ Μοτσενίγου τὸ διαβατήριον καὶ μιὰ συναλλαγματικὴ πεντακοσίων δουκάτων γιὰ τὰ ἐξοδα τοῦ ταξιδιοῦ, τὸν

1. Ἡλ. Τσιτσέλη, ἔ.ἀ. σ. 126, Ἀνδ. Παπαδοπούλου - Βρετοῦ, ἔ. ἀ. σ. 260.

2. Ἐμμ. Πρωτοψάλτη, Ἰγνάτιος

Ὀύγγοβλαχίας, Μνημεῖα τῆς Ἑλλ. Ἱστορίας, Ἀκαδ. Ἀθηνῶν, τ. Δ' τευχ. I Ἀθήνα 1959, σ. 70.

Ἰούνιο τοῦ 1808¹. Ἐνας χρόνος εἶχε μεσολαβήσει ἀπὸ τὶς διαπραγματεύσεις μεταξὺ τοῦ Ρουμιάντζωφ καὶ τοῦ Μοτσενίγου ὡς τὴν στιγμή, ποὺ ὁ Μητροπολίτης ἔφθασε στὴ Ρωσία. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ ἡ ἀναμενόμενη ἄφιξη του θὰ εἶχε διαδοθεῖ μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν κύκλων. Φαίνεται λοιπόν, πὼς οἱ ἐκεῖ ὁμογενεῖς προετοιμάζοντας τὴν ὑποδοχὴ συμπεριέλαβαν μέσα στὸ πρόγραμμα τῆς καὶ τὴν παράσταση τῶν «Σουλιωτῶν», τὴν ὁποῖαν φρόντισαν ν' ἀνεβάσουν στὸ Μεγάλον Θέατρο.

Ἄν ἐρμηνεύσουμε τὸ παραπάνω ἀπόσπασμα καὶ βασισθοῦμε σὲ ὅσα λέγει ὁ Σ. Δ. χωρὶς νὰ ὑπολογίσουμε τὶς ἀναφορὰς στὸ ἔργο τῶν μετέπειτα χρόνων, θὰ πρέπει νὰ δεχθοῦμε, ὅτι γίνεται λόγος μὲ σαφήνεια γιὰ ἓνα ἔργο μὲ δραματικὸ χαρακτήρα.

Ὅσον ἀφορᾷ στὴν ταύτιση τοῦ βιβλίου, ἀπὸ τὸ ὁποῖο προῆλθε τὸ θεατρικὸ ἔργο «Σουλιῶτες» εἶναι βέβαιον ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν ἱστορία Σουλίου καὶ Πάργας τοῦ Περραιβοῦ, Παρίσι 1803, μιὰ καὶ κανένα ἄλλο Ἑλληνικὸ βιβλίον ἀφιερωμένο στὸ Σούλι δὲν ἐκυκλοφόρησε ὡς τὸ 1809. Ὁ Δεστούνης δὲν παρέλειψε ν' ἀναφέρει ποῦ ἐκδόθηκε τὸ βιβλίον ἀλλὰ μὲ τὴν πληροφορία αὐτὴ δὲν ἐνισχύει τὴν ἀπόψη, ὅτι τὸ Παρίσι² εἶναι ὁ πραγματικὸς τόπος ἐκδόσεως. Ἐκεῖνο ποὺ ἔχει μεγαλύτερη σημασία γιὰ τὴν καταγωγὴ καὶ τὸ περιεχόμενο τοῦ θεατρικοῦ ἔργου μᾶς τὸ παρέχει ὁ ἐπιστολογράφος σημειώνοντας πὼς αὐτὴ ἡ ἐκδοσις ἐνέπνευσε τὸν δημιουργὸ τῶν «Σουλιωτῶν», πρᾶγμα ἐντελῶς φυσικόν, μιὰ καὶ ἡ ἱστορία τοῦ Σουλίου ἐκτὸς ἀπὸ τὴν λεπτομερειακὴ περιγραφὴ τῶν γεγονότων περιέχει³ καὶ ἀρκετὰ τμήματα ἐκφωνημένα σὲ εὐθὺ λόγον⁴, τὰ ὁποῖα πρέπει ν' ἀποτελέσουν καὶ τὴν πρωταρχικὴ μορφή τῶν διαλόγων τοῦ θεατρικοῦ ἔργου. Ὅλα αὐτὰ βέβαια ἐξελίσσονται ὁμαλὰ στὴν περίπτωσιν ἑνὸς Ἑλλήνα συγγραφέα· ὁ Ἑβραῖος, ὅμως, ποὺ ἀναφέρει ὁ Δεστούνης, γιὰ νὰ χρησιμοποιοῦται ἀναπλαστικὰ τὴν ἱστορία τοῦ Σουλίου, ἄσχετα ἂν ἀπέδωσε Ἑλληνικὰ ἢ Ρωσικὰ τὸ κείμενον, θὰ ἔπρεπε νὰ κατέχει τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα. Μὲ τὴν προϋπόθεσιν αὐτὴ εὐκολο θὰ ἦταν νὰ συμπεράνει κανεὶς, ὅτι ὁ συγγραφέας ἔζησε στὰ Γιάννενα ἢ στὴν Ἐπτάνησον καὶ κατὰ τὴν προετοιμασίαν τῆς ὑποδοχῆς τοῦ Ἰγνατίου βρισκόταν στὴ Ρωσία, μόνιμος κάτοικος ἢ ἔστω προσωρινὰ ἐγκαταστημένος ἐκεῖ. Ἐτσι τοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ

1. Ἐμμ. Πρωτοφάλητ ξ.ἀ. σ. 69.

2. βλ. Στέφ. Μακρυμύχαλου, *Βιβλιογραφικὴ καὶ ἱστορικὴ ἔρευνα γύρω ἀπὸ τὸν Περραιβὸ* (πέντε μελέτες) ἐκδ.

Βιβλιόφιλου, Ἀθήνα 1950

3. *Ἱστορία σύντομος τοῦ Σουλίου καὶ Πάργας*, τ. Α', ἐν Παρισίοις 1803, σ.σ. 37, 39-40, 51, 52, 53, 54, κ.λ.

ἐκφράσει τὰ αἰσθήματά του γιὰ τοὺς ἀγῶνες τῶν Σουλιωτῶν, ποὺ ἴσως τοὺς εἶχε παρακολουθήσει κι ὅλας ἀπὸ κοντά.

Τὸ θέμα προσφερόταν γιὰ νὰ συγκινήσει ὄχι μόνον τοὺς Ἕλληνες ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἀκόμα τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Ρωσίας. Ἡ ἄφιξη τοῦ Ἰγνατίου ἀνακάλεσε στὴ μνήμη τῶν ἀνθρώπων ἐκείνης τῆς ἐποχῆς τὸν ἀφανισμό τῶν Σουλιωτῶν, τὴν ἀποπομπή τοῦ ἴδιου τοῦ Μητροπολίτη καὶ συνετέλεσε στὴ διοργάνωση τῆς πρώτης παράστασης. Ἐκτὸς αὐτοῦ ὁ συνεχιζόμενος Ρωσο-Τουρκικὸς πόλεμος (1806 - 1812) εὐνοοῦσε μιὰ τέτοια φιλελεύθερη ἐκδήλωση στὸ περιβάλλον τῆς πεφωτισμένης Δεσποτείας τοῦ Βορρᾶ.

Σὲ ποιά γλώσσα ἀπέδωσαν τὸ ἔργο οἱ ἡθοποιοὶ δὲν μᾶς εἶναι γνωστὸ οὔτε καὶ ἡ ἐθνικότητά τους ἀκόμη.

Ἡ ἀπήχηση τοῦ ἔργου, «τὸ ὁποῖον ἄρесе πολλὰ εἰς τὸ κοινόν», θὰ πρέπει νὰ ὑπῆρξε ἀποφασιστικὴ γιὰ τὴ μετέπειτα ἐπανάληψή του. Στὸ δεῦτερο γράμμα τοῦ Σ. Δ. (5 Αὐγ. 1816, Πετρούπολη), ποὺ ἀπευθύνει στὸν πατέρα του Γεώργιο Δεστούνη, στὴν Ἀσσο, ἀναφέρεται: «Ὁ Μέγας Δούξ Νικόλαος... ἔκαμε ἓνα ταξίδι εἰς διάφορα μέρη τῆς Ρωσίας· ἦτον καὶ εἰς τὴν Ὀδέσσαν καὶ λέγουν ὅτι ἔμεινε πολλὰ εὐχαριστημένος ἐπειδὴ ἐφέτος ἡ Ὀδέσσα ἦτον εἰς πολλὰ καλὴν κατάστασιν, ἦλθαν ὡς 2 χιλ. καράβια ὅσα οὔτε ἐδῶ δὲν ἔρχονται. Τοῦ παράστησαν εἰς διάφορας γλώσσας θεάτρα ὡς καὶ οἱ Ρωμαῖοι ἐπαράστησαν ρωμαϊκὰ τὸ περίφημον δρᾶμα τοὺς Σουλιώτας». Χαρακτηρίζοντας τὸ δρᾶμα «περίφημο» ὁ Δεστούνης μνημονεύει ἓνα ἔργο γνωστὸ σ' αὐτόν, ἴσως καὶ στὸν πατέρα του, ποὺ πιθανῶς μὲ κάποια παλιότερη ἐπιστολὴ νὰ τοῦ εἶχε κάνει λόγο γιὰ τὴν παράσταση τῆς Πετρούπολης. Ἡ λακωνικότητά τοῦ Σ. Δ. δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ διαπιστώσουμε ἂν τὸ ἔργο εἶναι τὸ ἴδιο ἀκριβῶς μὲ ἐκεῖνο ποὺ παίχτηκε πρὶν ἑπτὰ χρόνια ἢ ἂν γίνεται λόγος γιὰ κάποια διασκευὴ του. Πάντως πρόκειται γιὰ ἓνα ἔργο μὲ τὸν ἴδιο τίτλο καὶ φυσικὰ μὲ τὸ ἴδιο περιεχόμενο στὴ βασικὴ τουλάχιστον γραμμὴ του. Ἡ ἡμερομηνία τῆς ἐπιστολῆς (5 Αὐγ.) καὶ ἡ φράση «Ὁ Νικόλαος... λέγουν ὅτι ἐπιστρέφει εἰς τὴν Μόσχαν» καθορίζουν χονδρικὰ τὴν χρονολογία τῆς παράστασης, ποὺ πρέπει νὰ ἔγινε τὸ καλοκαίρι τοῦ 1816. Ἕνας συσχετισμὸς μὲ τὴ «διατριβὴ φιλογενοῦς τινὸς Γραικοῦ», ποὺ δημοσιεύτηκε στὸ Λόγιο Ἑρμῆ¹ γιὰ νὰ περιγράψει τὴν «κατάστασιν τῶν ἐν Ὀδησσῷ οἰκούντων Γραικῶν κατὰ τὸ ἔτος 1816» ἐπιβεβαιώνει τὰ λόγια τοῦ Δεστούνη. Ὁ συντάκτης τῆς «διατριβῆς» προσθέτει μάλιστα, ὅτι τὴν ἴδια χρονιά τὸ

1. «Λόγιος Ἑρμῆς», παράρτημα Ἰανουαρίου 1817, σ. 7.

ἔργο παίχτηκε περισσότερες ἀπὸ μία φορές: «Εἶπα ὅτι ἔρχονται ἐδῶ μεγάλοι ἄνθρωποι διὰ νὰ ἴδωσι τὴν πόλιν μας. Τινὲς μάλιστα ἐξ αὐτῶν εἶδαν μετὰ χαρᾶς εἰς τὸ θέατρόν μας παραστάσεις Ἑλληνικάς, αἱ ὁποῖαι ὅμως ὅλαι δῶω, ἤγουν ἡ τῶν Σουλιωτῶν καὶ τοῦ Θεμιστοκλέους ἔγιναν μόνον ὀλίγαις φοραῖς. Ὅσοι ἦσαν παρόντες δὲν θέλουν λησμονήσῃ ποτὲ τὴν ἄκραν ἀγαλλίασιν καὶ μεγάλην χειροκρότησιν τῶν θεατῶν».

Μερικὲς νύξεις τοῦ Πουκεβίλλ¹, ὁ ὁποῖος τοποθετεῖ σωστά τὴν χρονολογία τῆς παράστασης στὰ 1816², γιὰ τὸ χορὸ τῶν Σουλιωτῶν καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ Σπ. Δεστούνῃ διαφωτίζουν τὸ περιεχόμενο τοῦ θεατρικοῦ ἔργου. Ἐκεῖνο, ποὺ παίχτηκε γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Πετροῦπολη, ὅπως μᾶς παραδίδεται ἀπὸ τὸν Σπ. Δεστούνῃ εἶχε δραματικὸ χαρακτήρα. Σ' αὐτὸ ὅμως, ποὺ ἐπαναλήφθηκε τὸ 1816 ἔχει προστεθεῖ καὶ ὁ χορὸς τῶν Σουλιωτῶν, ὁ ἀποδιδόμενος μὲ τὸν Γαλλικὸ ὄρο «Ballet de Souliotes» ἀπὸ τὸν Πουκεβίλλ. Σὲ τί συνίσταται ὁ χορὸς τῶν Σουλιωτῶν εἶναι ἀρκετὰ δύσκολο ν' ἀποδεχθεῖ ἐφ' ὅσον λείπουν σχετικὲς πληροφορίες. Μιὰ διαφωτιστικὴ ἔνδειξη ὑπάρχει γι' αὐτὸν ἀπὸ τὰ κατοπινὰ χρόνια, ὁ «χορὸς τοῦ Ζαλόγγου»³, ὅπως παραδίδεται ἀπὸ τὸν Περραιβοῦ στὸ θεατρικὸ ἔργο «Ζάλογγο». Αὐτὸς ὁ χορὸς μπορεῖ νὰ μᾶς δώσει ἀναλογικὰ μιὰ ἰδέα γιὰ τὸ τί ἦταν ὁ «χορὸς τῶν Σουλιωτῶν». Εἶναι χαρακτηριστικὸ μάλιστα ὅτι ἡ εἰσαγωγὴ ποὺ προτάσσεται στὴν Ζ' σκηνὴ τοῦ «Ζαλόγγου», δὲν εἶναι ἄσχετη πρὸς τὴν περιγραφὴ τοῦ Περραιβοῦ ἢ τοῦ Πουκεβίλλ⁴ ἀναφορικὰ μὲ τὸν χορὸ.

Τὴν χρονολογία τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ χοροῦ στοὺς «Σουλιῶτες» ἔρχεται νὰ μᾶς καθορίσῃ ἓνα ἀπόσπασμα τῆς Ἱστορίας τοῦ Σουλίου ἀπὸ τὴν δεύτερη ἐκδοσὴ (Βενετία 1815) ποὺ δὲν περιλαμβάνεται στὴν ἐκδοσὴ τοῦ 1803.⁵ Γράφει ἐκεῖ ὁ Περραιβός: «Αἱ γυναῖκες δὲ κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν βλέπουσαι ταύτην τὴν κινδυνώδη περίστασιν ἐσυνάχθησαν ἕως ἐξή-

1. Πουκεβίλλ, *Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως ἢ ἡ ἀναγέννησις τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθήνα 1890, τ. Β', σ. 158-9, ὑπόσημ. 1.

2. Ὁ Ν. Λάσκαρης στὴν *Ἱστορία τοῦ Νεοελληνικοῦ Θεάτρου*, τ. Α', σ. 164, ἀναδημοσίευσε τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Πουκεβίλλ, ποὺ ἀναφέρεται στὴν παράσταση τῶν Σουλιωτῶν, ἀλλὰ δὲν πρόσεξε τὴν ὑπόσημειώση μὲ τὴν ἀκριβὴ χρονολογία.

3. Σπ. Περραιβός, *Ζάλογγο*, Ἀ-

θήνα, ἄ. ἔ. σ. 86.

4. Πρβλ. *Ἱστορία Σουλίου καὶ Πάργας*, Βενετία 1815, τ. Β', σ. 39. Πουκεβίλλ, *Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως...* σ. 135. Σπ. Περραιβός, *Ζάλογγο*, Ἀθήνα, ἄ. ἔ. σ. 86, εἰσαγωγὴ Ζ' σκηνῆς. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἡ περιγραφὴ τοῦ Περραιβοῦ καὶ τοῦ Πουκεβίλλ συμπίπτουν.

5. *Ἱστορία Σουλίου καὶ Πάργας*, Βενετία 1815, τ. Β', σ. 39.

κοντα ἐπάνω εἰς ἓνα πετρώδη κρημνόν. Ἐκεῖ ἐσυμβουλευθήσαν καὶ ἀπεφάσισαν, ὅτι καλύτερα νὰ ριφθοῦν κάτω ἀπὸ τὸν κρημνὸν διὰ νὰ ἀποθάνουν πάρεξ νὰ παραδοθοῦν διὰ σκλάβαις εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων. "Οθεν ἀρπάξαντες μὲ τὰς δύο χεῖρας τὰ ἄκακα καὶ τρυφερὰ αὐτῶν βρέφη, τὰ ἔρριπτον κάτω ἀπὸ τὸν κρημνόν. Ἐπειτα αἱ μητέρες πιάνοντας μία μὲ τὴν ἄλλη τὰ χέρια τοὺς ἄρχισαν καὶ ἐχόρευαν, χορεύουσαι δὲ ἐπηδοῦσαν εὐχαρίστως μία κατόπιν τῆς ἄλλης ἀπὸ τὸν κρημνόν». "Αν τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ στάθηκε ἡ ἀφορμὴ γιὰ νὰ ἐμπλουτισθοῦν οἱ «Σουλιῶτες» μὲ τὸ χορὸ τοῦ Ζαλόγγου δὲν μποροῦμε νὰ τὸ συμπεράνουμε μὲ ἀκρίβεια. Ἐφόσον ὅμως ἡ πρώτη ἐκδοσὴ τῆς Ἱστορίας τοῦ Σουλίου ὑπῆρξε ἡ ἀφετηρία γιὰ τὴν συγγραφὴ τοῦ θεατρικοῦ ἔργου δὲν θὰ ἦταν περιέργο νὰ συνέβη κάτι ἀνάλογο καὶ μὲ τὴ δεύτερη, ποὺ περιελάμβανε τὴν παραπάνω παραστατικὴ περιγραφή. Ἐπειτα σ' ἓνα ἔργο καθαρὰ πατριωτικοῦ περιεχομένου ὁ «χορὸς τοῦ Ζαλόγγου», ὅπως τὸν ξέρουμε ἀπὸ τὸν Περσιδάδη, εἶναι ὅ,τι ἀκριβῶς χρειάζεται γιὰ νὰ ἐξάρει τὸ συναίσθημα, νὰ προσδώσει στὴν παράσταση τὸν ἀέρα τοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ νὰ συνοδεύσει τὸ κλείσιμο τῆς αὐλαίας μὲ «μεγάλην χειροκρότησιν τῶν θεατῶν»¹. "Οσο γιὰ τὴν γλώσσα καὶ τοὺς ἡθοποιούς, ποὺ ὑποδήθηκαν τοὺς ρόλους καμιὰ ἀμφιβολία δὲν γεννιέται ὅτι αὐτὴ τὴ φορὰ ἦταν Ἕλληνες. Τὴν παράστασιν τοῦ 1816 δὲν παρέλειψε, ὅπως λέγει ὁ Δεστούνης, νὰ τιμῇ μὲ τὴν παρουσίαν τοῦ ὁ εὐρισκόμενος ἐκεῖ Διάδοχος τῆς Ρωσίας Νικόλαος. Τὸ γεγονός σχετίζεται ἄμεσα μὲ τὶς ἐπιδιώξεις τῶν Ὁδησσηῶν παροίκων, οἱ ὅποιοι πρέπει νὰ ἦταν ἐνημερωμένοι γιὰ τὴν εὐνοϊκὴ ἐντύπωση, ποὺ θὰ εἶχε προξενήσει στὸ Νικόλαο ἡ παράστασις τοῦ 1809. Ἐτσι ἡ παρουσία τοῦ διαδόχου ἀπόχτησε πολιτικὴ σημασία ἐξ αἰτίας τῆς κρισιμότητος τῶν περιστάσεων. Γι' αὐτὸ ἀργότερα ὁ Πουκεβίλλ² σχολιάζοντας τὰ προεπαναστατικὰ γεγονότα καὶ τὴν παράστασιν τοῦ 1816 ἄφησε νὰ διαφανεῖ, ὅτι ἡ Ρωσία ὑποστήριζε τοὺς Ἕλληνες ἀποβλέποντας στὸ Αἰγαῖο. Οἱ Σουλιῶτες ἴσως ἐπαναλήφθηκαν καὶ τὸ 1817 στὴν Ὁδησσό. Ἡ πληροφορία προέρχεται ἀπὸ τὸν Φιλήμονα³ ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀπόλυτα σαφής. Ἄλλωστε καὶ ὁ Κ. Κούμας, ποὺ βρισκόταν στὴν Ὁδησσὸ τὸν Αὐγούστου τοῦ 1817⁴ καὶ παρακολούθησε τὸν «Θεμιστοκλῆ» τοῦ Μεταστάσιου μόνον ὅτι ἐπαινεῖ τὴν προσπάθειαν, ποὺ ἔγινε ἀφορμὴ ν' ἀκουσθεῖ ἡ «πάτριος γλῶσσαν»⁵ ἀπὸ σκηνῆς, δὲν ἀναφέρεται καθόλου στοὺς

1. «Λόγιος Ἑρμῆς», ἔ. ἀ. σ. 7.

Ναυπλῖα 1834, σσ. 212-213.

2. Πουκεβίλλ, ἔ. ἀ. σ. 158-159.

4. «Λόγιος Ἑρμῆς» 1818, σ. 194.

3. Ἱ. Φιλήμονος, *Δοκίμιον Ἱστορικὸν περὶ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας*, ἐν

5. «Λόγιος Ἑρμῆς» 1817, σ. 606.

«Σουλιῶτες». Ἀντίθετα γνωρίζουμε μὲ βεβαιότητα, ὅτι παρουσιάστηκαν στὴν ἴδια πόλη στὶς 7/19 Σεπ/βρίου 1818¹ μετὰ τὸ ἔργο τοῦ Ν. Πίγκολου, ὁ «Θάνατος τοῦ Δημοσθένους».

Τὸν τελευταῖο καιρὸ φαίνεται ὅτι κυριαρχοῦν τὰ χορευτικὰ στοιχεῖα καὶ ἡ διάρκεια τοῦ δραματικοῦ μέρους περιορίζεται. Καινούργια ἔργα παρουσιάζονται καὶ ὅπως ἦταν ἐπόμενο ἡ προσοχὴ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν θεατῶν στρεφόταν πρὸς αὐτά. Δὲν ἔπαψε ὅμως ὁ χορὸς τοῦ Ζαλόγγου νὰ συνοδεύει τὸ τέλος ὀρισμένων παραστάσεων σὰν σύμβολο τοῦ πατριωτικοῦ στοιχείου μὲ ἀντικειμενικὸ σκοπὸ νὰ ἐξάπτει τὸ ἐθνικὸ φρόνημα τοῦ κοινοῦ, ὅπως π.χ. ἔγινε μετὰ τὸ παραπάνω ἔργο τοῦ Πίγκολου ὁπότε χορεύτηκε ἀπὸ ξένους χορευτές. Ἡ περαιτέρω τύχη τοῦ ἔργου παραμένει ἄγνωστη. Ἡ θυελλώδης ἐπαναστατικὴ ἀτμόσφαιρα δὲν ἐπέτρεψε στοὺς Ὀδησσηνοὺς παροίκους ν' ἀσχοληθοῦν μὲ τέτοιαις φύσεως καλλιτεχνικὰς ἐκδηλώσεις, οἱ ὁποῖες πέρασαν σὲ δευτερεύουσα μοῖρα καὶ ἀπὸ τὸ 1824 σταμάτησαν ἐντελῶς.²

Στὶς ἄλλες παροικίες τοῦ Ἐξωτερικοῦ, ὅπου σημειώθηκε ἀνάλογη πρὸς τὴν Ὀδησσὸ ἡ ἀνεπτύχθη περισσότερο ἀπὸ κεῖ ἡ θεατρικὴ δραστηριότητα «οἱ Σουλιῶτες» δὲν φαίνεται ν' ἀνέβηκαν ἀπὸ σκηνῆς.

Ἀργότερα χάρη στὴ φιλελληνικὴ κίνησι τῆς Εὐρώπης τὸ ἔργο ἀναβίωσε καὶ παίχθηκε στὸ Βασιλικὸ Θέατρο τῆς Στοκχόλμης στὶς 2 Μαΐου 1827³. Συγγραφέας ὁ Σουηδὸς P. A. Wallmark, γραμματέας τοῦ Φιλελληνικοῦ Κομιτάτου τῆς Στοκχόλμης. Τὸ βιβλίο του, ποὺ μεταφράστηκε στὰ Γερμανικὰ τὴν ἴδια χρονιά, φέρει τὸν τίτλο: «Die Sulioten oder die Ubergabe von Suli»⁴, (οἱ Σουλιῶτες ἢ ἡ παράδοση τοῦ Σουλίου). Ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο κύρια μέρη, τὴν Εἰσαγωγὴν (27 σ.) καὶ τὸ θεατρικὸ ἔργο (σ. 28-119), χωρισμένο σὲ τρεῖς πράξεις. Στὸν πρόλογο ὁ Wallmark παραθέτει διεξοδικὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Σουλίου καὶ τίς πηγές, ποὺ χρησιμοποίησε. Οἱ σημαντικώτερες ἦσαν: ἡ Ἱστορία Σουλίου καὶ Πάργας, (ἡ Ἀγγλικὴ ἔκδοσις, Ἐδιμβούργου 1823), ὁ Πουκεβίλλ καὶ ἡ Συλλογὴ Δημοτικῶν Τραγουδιῶν τοῦ Fauriel. Ἡ ἐπιδίω-

1. «Λόγιος Ἑρμῆς» 1818, Ἐπιστολὴ Γ. Λασάνη πρὸς Γ. Τακιατζῆ, σ. 582. «Revue Encyclopedique» τ. 1 (1819) σ. 176. Ν. Λάσκαρη, ἔ. ἀ. σ. 164. Ἰ. Σιδέρη, ἔ. ἀ. σ. 20. Μ. Βαλσα, ἔ. ἀ. σ. 196.

2. Ν. Λάσκαρη, ἔ. ἀ., σ. 177.

3. «Revue Encyclopedique», τ. 39.

(1828), σ. 168.

4. Τὸ βιβλίο βρίσκεται στὴ Γεννάδειο Βιβλιοθήκη καὶ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἰδιωτικὴν βιβλιοθήκην τοῦ Εὐνάρδου. Στὴ δευτέρῃ σελίδᾳ τοῦ ἐξωφύλλου φέρει καὶ ἰδιόχειρην ἀφιέρωσιν, στὰ Γερμανικὰ, τοῦ συγγραφέα πρὸς τὸν Εὐνάρδο.

ξη τοῦ Wallmark ν' ἀποδώσει τὰ διαδραματιζόμενα γεγονότα μὲ μεγαλύτερη πιστότητα καὶ ἡ ἐλπίδα του μ' αὐτὸ τὸν τρόπο νὰ φανεῖ χρήσιμος στοὺς Ἕλληνες τὸν κάνει νὰ παραπέμπει ἐπανειλημμένα στοὺς ἀνωτέρω συγγραφεῖς. Θέλοντας ἀκόμα νὰ διαδοθεῖ τὸ ἔργο σὲ πολλὰ θεάτρα τῆς Γερμανίας μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς Γερμανικῆς ἐκδόσεως, δίνει ἀρκετὲς σκηνικὲς λύσεις στοὺς σκηνοθέτες τῶν μικρῶν θεάτρων.

Τὰ πρόσωπα τοῦ ἔργου εἶναι κατὰ σειρὰ τὰ ἑξῆς: Λάμπρος Τζαβέλλας, Φῶτος Τζαβέλλας, Πίλιος Γούσης, Τζίμας Ζέρβας, Μιλοθρόνη, Σουλιώτης λαγουμιτζής, Ἡ γυναίκα τοῦ Ναυάρχου Καίνιγκσμαρκ, Κωνσταντία, Μιὰ Σουλιώτισσα, Richemont, Γαβριήλ Μητροπολίτης Ἰωαννίνων, Ἀλῆ πασᾶς, Βελῆ πασᾶς, Ἐμινέ, ὁ Σελιχτάρ τοῦ Ἀλῆ (βουβὸ πρόσωπο), Φρουρὸς φυλακισμένων, Ἐνας Ἰμάμης, Ἐνας Τάταρος (βουβὰ πρόσωπα), Ἐνας Ἕλληνας παπᾶς, Γυναῖκες καὶ παιδιὰ, Τοῦρκοι ἀξιωματικοὶ στῇ συνοδείᾳ τοῦ Ἀλῆ, Τούρκισσες σκλάβες στῇ συνοδείᾳ τῆς Ἐμινέ, Τοῦρκοι στρατιῶτες.

Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν παράθεση τῶν ὀνομάτων τὸ ἔργο ἔχει ἄμεση σχέση μὲ τοὺς Σουλιῶτες τοῦ 1809 καὶ τοῦ 1816. Βέβαια δὲν ἀναφέρεται ἐδῶ τὸ κύριο πρόσωπο, ἡ «περίφημη Μόσχω» ἐκτὸς αὐτοῦ, στὸ Σουηδικὸ ἔργο, ἔχουμε ἐκδηλῆ ὑπαρξὴ τοῦ ἐρωτικοῦ στοιχείου, ἐνῶ συγχρόνως γιὰ νὰ τονισθεῖ ἡ Φιλελληνικὴ πρόθεση τοῦ συγγραφέα προστέθηκαν δύο πρόσωπα σχετικὰ μὲ τὴν συμμετοχὴ τῶν Εὐρωπαίων στὴν Ἐπανάσταση, ἓνας Γάλλος καὶ ἓνας Σουηδός, ποὺ μάχονται στὸ πλευρὸ τῶν Σουλιωτῶν. Κατὰ τὴν γνώμη τοῦ κριτικοῦ τῆς *Revue Encyclopédique*, D. C. ὁ ὁποῖος παρουσιάζει τὴν Γερμανικὴ μετάφραση¹, οἱ δύο αὐτοὶ ξένοι συμβολίζουν τοὺς πολιτικούς στόχους τῆς Εὐρώπης μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση. Ὅλα αὐτὰ μᾶς ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὸ θέμα τοῦ πρωταρχικοῦ ἔργου, ποὺ ἦταν στενὰ συνδεδεμένο μὲ τὰ ἱστορούμενα ἀπὸ τὸν Περραιβό. Παρὰ ταῦτα ἡ συμβολὴ τοῦ Wallmark ἔχει ἰδιαίτερη σημασίᾳ γιὰ τὸ σημερινὸ ἐρευνητὴ, ποὺ ἐνδιαφέρεται νὰ μάθει πῶς ἦταν περίπου οἱ «Σουλιῶτες» τοῦ 1809 καὶ τοῦ 1816.

Ἀγγελικὴ Φενερλή-Παναγιωτοπούλου

1. «*Revue Encyclopédique*», ξ. ἀ., σ. 169.

Τ Α Ε Γ Γ Ρ Α Φ Α

1

Ἀγαπητέ μοι Ἀδελφέ,

Ὅντας βέβαιος, ὅτι ὁ χρόνος μαλακώνει τὸ μῖσος καὶ τὴν ἔχθραν περισσότερον ἀπὸ κάθε παρακάλεσμά καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν μετάνοιαν δὲν σᾶς ἔγραψα τόσον καιρόν, προσμένων νὰ κάμῃ αὐτὸς ἐκεῖνο, ὁποῦ νὰ κατορθώσῃ δὲν ἤθελε δυννηθῇ κανένα μου γράμμα. Ἐλπίζω ὅτι ἡ καρδιά τῆς μητρός μας καὶ αὐτοῦ τοῦ θείου, ὀλίγον νὰ ἐμαλακώθῃ ἤδη πρὸς ἐμὲ καὶ ἡ θλίψις, ὁποῦ ἕως τώρα δοκιμάζω, ὅτι μὲ ἀποστρέφονται, ἂν ὅχι ἄλλο οὐδέν, μὲ κάμνει, νομίζω, ἄξιον τῆς συγχωρήσεώς των καὶ προτέρας ἀγάπης.

Προσέτι τὰ γινόμενα οὐκ ἀπογίνονται, καὶ ὅ,τι κακὸν ἢ δυστυχίαν δοκίμασα τὴν δοκίμασα μόνος, δίχως νὰ λάβῃ τις μέρος εἰς αὐτήν. Εἶναι τώρα παρ' ὀλίγον χρόνος ὁποῦ ὑπανδρεύθην, καὶ ζῶ δίχως νὰ βαρύνω κανένα, δίχως νὰ ἐπιχειρισθῶ κανένα τέχνημα ἐναντίον τῆς τιμῆς καὶ τοῦ καλοῦ ὀνόματος, μόνον ὁποῦ ὁ καιρὸς εἶναι πολλὰ διεστραμμένος καὶ πολλοὶ αἰσθάνονται τὰ βάρη τῶν περιστατικῶν. Ἡ νύμφη σου, ὅχι μόνον δὲ μὲ ἐμπόδισε ποτὲ ἀπὸ τὸ νὰ σᾶς γράψω, ἀλλ' εἶναι δέκα μῆνες ὁποῦ ἤμπορῶ νὰ εἰπῶ ὅτι διὰ τοῦτο μαλώνομεν καὶ καθ' ἐκάστην σχεδὸν μὲ δάκρυα μου ἐνθυμεῖ καὶ μὲ παρακαλεῖ νὰ τὴν φιλιώσω μὲ τοὺς γονεῖς μου καὶ συγγενεῖς. Ἐλπίζω ὅτι δὲν θέλετε τὴν ἀποστραφῇ, διότι οὔτε ἡ ψυχὴ της, οὔτε τὸ φέρεσίμον της, οὔτε κι αὐτὸ τὸ γένος της δὲν εἶναι μεμπτά. Ἄν ἐπιθυμᾶτε νὰ μάθετε τὰ περὶ τοῦ γάμου μου, ἀναγκαλὰ καὶ ἀργά, σᾶς λέγω, ὅτι ἔγινε τοῦ ἀπερασμένου Σεπτεμ. εἰς τὰς 18. Ἀπὸ μέρους αὐτῆς, κατὰ τὴν συνήθειαν τοῦ τόπου, πατὴρ ἦτον ὁ Κόμης Μουσσιν-Πούσκιν, ὅστις ἐστάθη πρέσβυς εἰς τὴν Νεάπολιν ἐδῶ καὶ δέκα χρόνους, μήτηρ δὲ ἡ Κνερίνα Σουβόρωβ, νύμφη τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀνδρός· ἐκ μέρους μου δὲ πατὴρ ἦτον ὁ Κύ(ρι)ος Μολτζάνωβ, ρεκετμεϊστέρος ἦτοι βασιλικὸς ρεφερενδάριος καὶ μήτηρ ἡ Κυρία Βοεϊκωβ, εἰς τὸ σπίτι τῆς ὁποίας ἐξοῦσα τόσον καιρόν, ἔτι κάποια ἄλλα ὑποκείμενα ὅχι μικρότερα. Καὶ τόσον μὲ φθάνει εἰς ἀπόδειξιν ὅτι δὲν ἐμπερδεύτηκα μὲ ποταποὺς καὶ ἄτιμους ἀνθρώπους. Μὲ ὅλα τὰ ρηθέντα ὑποκείμενα καὶ μὲ ἄλλα τινὰ ἀκολουθᾷ πάντα ἕως τώρα γνωριμία καὶ καλοθέλησις ἐκ μέρους των. Ὅσο διὰ τὰ ἀναγκαῖα τοῦ ὁσπιτίου σὲ βεβαιῶνω, ὅτι εἰς τὸ διάστημα ἐνὸς σχεδὸν χρόνου, εἰς τὸ ὁποῖον ἤμπορῶ νὰ εἰπῶ ὅτι ζῶ μὲ σπίτι εἰς τὸ ὁποῖον συγχάζουν διαφόρων τάξεων καὶ καταστάσεων ἀν-

θρωποι, δὲν μοῦ ἐχρειάσθη νὰ ἀγοράσω οὔτε ἓνα πιᾶτον οὔτε ἄλλο τι ἐπιτήδειον διὰ οἰκειακὴν χρῆσιν, ὅλα τὰ ἔλαβεν ἀπὸ τὸν ἀδελφόν της καθὼς καὶ πλῆθος φορέματα, κινητὰ τοῦ ὀσπιτίου καὶ μικρὰ στολίδια τὰ ὅποια κατὶ ἀξίζουσιν. Ἔως τώρα δὲν ἐξόδευσα διὰ αὐτὴν παρὰ διὰ παπούτζια.

Πρὸ καιροῦ ἔλαβα γράμμα σου διὰ μέσου τῆς Μόσχας. Παραπονεῖσαι δικαίως ὅτι δὲν ἔχετε εἶδῃσιν περὶ τῆς πατέντας· ἂν ἤξευρες ὅμως πόσους κόπους καὶ πόσας συγχύσεις ἔλαβα δι' αὐτὴν ἥθελε μὲ λυπηθῆς. Πέρυσι ἀκόμη σᾶς ἔγραψα τὰς δυσκολίας τοῦ νὰ τὴν λάβω, καὶ τὴν ἀποκρισιν, ὅπου τὸ Κολλέγιον τοῦ πολέμου ἔδωκεν εἰς τὴν πρώτην μου ἀγωγὴν. Μετὰ ταῦτα πολλάκις παρεκάλεσα καὶ ἀρκετὰ ἐξόδευσα. Ἐκαμα κόπους ματαίους, ἐγελάσθην πολλές φορές, τέλος πρὸς τὸ νέον ἔτος ἓνας μοῦ ὑπεσχέθη νὰ τὴν ἐκβάλλει. Ἐτραβήξε τοῦτο ἕως τὸ Μάρτιον καὶ ἀρχὰς Ἀπριλίου ὅτε μοῦ εἶπεν, ὅτι βέβαια τὴν εὐγάζει καὶ μὲ προσεκάλεσε, διορίζοντας τὴν ἡμέρα, νὰ ὑπάγω νὰ τὴν εἰδῶ. Ἐπειδὴ τότε λυνώνει τὸ ποτάμι καὶ χυλοῦν τὰ γεφύρια, (ἐγὼ δὲ κατοικῶ εἰς τὸ νησί) δὲν ἐπῆγα τὴν διωρισμένην ἡμέραν, ἀλλὰ μετὰ μίαν ἐβδομάδα, τότε αὐτὸς μὲ βεβαίωσε ὅτι κατὰ τὴν νέα τάξιν τοῦ Κολλεγίου ἐστάλη ἡ πατέντα εἰς τὸν Ἀρχηγὸν Προζόροβσκι. Τὸ ἐβεβαίωσε μεθ' ὅρκου κι ἐγὼ προσμένω νὰ λάβω τὴν τελείαν βεβαίωσιν ἀπὸ ἐσᾶς. Ἐξόδευσα ὑπὲρ τὰ 60 ρούμπ(λια), τὰ ἀπολειφθέντα ἠμποροῦσα νὰ τὰ στείλω τώρα, ἂν δὲ ἐφοβούμην νὰ μείνω ξήσκεπος ἀπὸ ἄσπρα εἰς καιρὸν τινὸς αἰφνιδίου ἀνάγκης. Τέτοια εἶναι ἡ ἱστορία τῆς πατέντας εἰς τὴν ὁποίαν πολλάκις ἔλαβα αἰτίαν νὰ κατηγορήσω τὴν καλὴ μου τύχην.

Ἐδῶ ἔχομεν τὸ Κύριον Ἰγνάτιον Ἀρτης παλαιὸν φίλον τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ὅστερα δὲ ἐχθρόν. Δὲν ἦλθεν ὥς ζητουλιάρης εἶναι πολλὰ πλούσιος, ὥς λέγουν, καὶ εἶναι εἰς ὑπόληψιν παρὰ τῷ βασιλεῖ, ὅστις καὶ γλήγορα μετὰ τὸν ἐρχομὸν του τοῦ ἔδωκεν ἀκρόασιν. Γαλλικὰ ὁμιλεῖ πολλά καλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς λόγους του φαίνεται ἀνὴρ πολιτικὸς καὶ ὄχι καλόγηρος. Συμπεραίνεται ὅτι οἱ σκοποὶ του εἶναι μεγάλοι, ἐπειδὴ ἡ Ἡπειρος τὸν τιμᾷ. Μὲ τοὺς ἰδικούς μας Βρυνναίους εἶναι κονμπάρος, μοῦ εἶπεν. Πρὸ δύο μηνῶν εἰς τὸ ἐδῶ μεγάλο θέατρον ἐπαράστησαν ἓν δρᾶμα «Σουλῶται», τὸ ὁποῖον ἄρесе πολλὰ εἰς τὸ κοινόν. Εἶναι ἐβγαλμένον ἀπὸ ἓν βιβλίον Ρωμαϊκὸν τυπωμένον εἰς τὸ Παρίσιον, τὸ ὁποῖον περιέχει ὅλην τὴν ἱστορίαν τούτου τοῦ θανμαστοῦ ἔθνους. Τὸ πλέον παρᾶξενον εἶναι ὅτι τὸ δρᾶμα δὲν εἶναι σύνθεμα οὔτε Ρώσον, οὔτε Ρωμαίου, ἀλλὰ Ἑβραίου πεπαιδευμένον. Ἡ ὑπόθεσις εἶναι ὅταν ὁ Ἀλῆ Πασᾶς ἔχοντας εἰς τὰ χεῖρα του τὸν υἱὸν καὶ πατέρα Τζαβελλάδες ζητεῖ

ἀπὸ τὸν πατέρα νὰ προδόσῃ τὸ Σοῦλι καὶ τὸν ἐλευθερώνῃ, βαστώντας τὸν υἱὸν τοῦ Φῶτον. Τὸ πρῶτον πρόσωπον εἶναι ἡ περιφημὴ Μόσχω, γυνὴ τοῦ Τζαβέλλα.

Ἐπειδὴ ὁ ὑπουργὸς τῶν θαλασσίων Δυνάμεων μισεῖ, εἰς τὸν τόπον του διορίζεται ὁ Μαρκίζος Τραβερσιέ, ὅμως τὴν ἄκραν ἐξουσίαν θέλει τὴν ἔχει ὁ Μέγας Δούξ, ἂν δὲν εἶναι πνεύματα ἐκεῖνο ὅπου λέγεται.

Ἡ γυνὴ μου σὲ ἀσπάζεται, ὁμοίως δὲ καὶ τὴν νύμφην μας. Τὴν μητέρα μας ταπεινῶς προσκυνᾷ, ὁμοίως δὲ καὶ τὸν θεῖον μας. Αὐτὴ ἔλαβε τὴν ἀτυχίαν ν' ἀποβάλλῃ δύο φορὲς εἰς τὸν τρίτον μῆνα τῆς ἐγγαστρώσεώς της ἀπὸ ἐξάφνιασμα καὶ παρόμοια. Ἐγὼ δόξα τῷ Θεῷ εἶμαι ὕγιης. Ἐκοπίασα ὡς μισὸν χρόνον νὰ μεταφράσω εἰς τὸ ρωσικὸν κάμποσους βίους τοῦ Πλοντάρχου. Μετὰ βίας τώρα τοὺς ἀντίγραφα καὶ ἔχω σκοπὸν νὰ τοὺς προσφέρω εἰς τὸν Αὐτοκράτορα διὰ μέσου τοῦ Κ(υρίου) Μολτζάνωβ καὶ νὰ ζητήσω βοήθειαν νὰ ἐξακολουθήσω καὶ τὴν μετάφρασιν τῶν λοιπῶν, ἐπειδὴ πρᾶγμα παράδοξον, ὅλα τὰ βιβλία τὰ ἐξηγοῦν ἐκτὸς τούτου τοῦ θαυμαστοῦ καὶ ἐπωφελοῦς βιβλίου. "Ἄν ἐκεῖνῃ ἡ μετάφρασις τοῦ ἀποδεικτικοῦ τῆς εὐγενείας δὲν σοῦ χρειάζεται στείλῃ με τὴν, διότι εἰς τὴν μέλλονσαν προβίβασίν μου εἶναι ἀναγκαῖα. Ταῦτα καὶ ἀσπαζόμενός σας ἐκ ψυχῆς μένω.

Ἀγαπητός σου ἀδελφός
Σπ. Δεστούνης

Πετρούπολις, 1809 Αὐγ. 20

2

Ἀγαπητέ μοι πάτερ ταπεινῶς σᾶς προσκυνῶ καὶ σᾶς φιλῶ τὰς χεῖρας.

Σᾶς ἔγραφα ἓνα ἄλλο παρόμοιον μὲ τὸν ἄρχον Κόμητα Βιάρων Καποδίστρια καὶ τὸ παρὸν παρέδωκα τῷ κυ(ρί)ῳ Συμβούλῳ τοῦ Κολλεγίου Ἰωάννῃ Βλασοπούλῳ, ὅστις διωρίσθη Κόνσολος Γενικὸς εἰς τὸν Μωρέα καὶ εἶναι ἄνθρωπος φιλογενῆς καὶ καλὸς πατριώτης, καὶ διὰ μέσου τοῦ ὁποῖον ἠμποροῦμεν νὰ ἔχωμεν ἀνταπόκρισιν, ἐπειδὴ ἔχει χρεὸς ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν νὰ γράφῃ ἐδῶ εἰς τὸ Κολλέγιον καὶ νὰ διδῇ εἰδήσεις. Ἡ ἀρχόντισσά του πρὸς τούτοις εἶναι Κεφαλληναία, πρῶν Κατσαίτη.

Ἀναφερόμενος εἰς ἐκεῖνα ὅπου σᾶς ἔγραφα πρότερον δὲν ἔχω νὰ σᾶς εἰπῶ πολλὰ εἰμὴ ὅτι ἐδῶ εἶναι ἄκρα εἰρήνη καὶ ἡσυχία. Αἱ πληγαὶ τοῦ πολέμου ἱατρεύονται καὶ ἂν ἡ Ρωσία ἠμπορέσῃ νὰ βαστάξῃ δέκα χρό-

νους δίχως πόλεμον, βέβαια θέλει γίνῃ ἓνα βασίλειον φοβερόν καὶ μέγα, ὡς οὐδὲν ἄλλο εἰς τὸν κόσμον. Αἱ ἀποκτήσεις ὅπου ἔκαμε τώρα ὀγλήγορα εἰς τὴν Περσίαν εἶναι πολλὰ ἀξιόλογοι, ἐπειδὴ κυριεύει σχεδὸν ὅλους τοὺς τόπους τοὺς μεταξὺ Μαύρης καὶ Κασπίας θαλάσσης καὶ ἡ Κασπία θάλασσα εἶναι ἐδική της. Ὁ πόλεμος ὁ Περσικὸς ἐβάσταξε 14 χρόνους, ἐπειδὴ ἡ Ρωσία εἶχε ὀλίγα στρατεύματα ἐκεῖ. Ὅταν ὁ Μποναπάρτες ἐκινήθη κατὰ τῆς Ρωσίας, ἔβαλε φωτιὲς καὶ ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ μέρος παρακινῶντας τοὺς Πέρσας νὰ ὠφεληθοῦν ἀπὸ τὴν περίστασιν, ὅμως χάνοντας πολὺν λαὸν καὶ πολλὰ κανόνια ἐβιάσθησαν νὰ κάμουν τὴν εἰρήνην ἀφίνοντας ὅσους τόπους εἶχαν ὑποτάξει οἱ Ρῶσοι, οἱ ὁποῖοι ἔστησαν ὄριον τὸν ποταμὸν Ἀράξην, τοῦ ὁποῖου τὸ ὄνομα εὐρίσκεται εἰς τὴν παλαιὰν ἱστορίαν συχνάκις, καὶ ἐπλησίασαν ἀρκετὰ εἰς τὴν μητροπόλιν τῆς Περσίας, Τεερὰν νῦν ὀνομαζομένην. Μετὰ τὴν εἰρήνην λείποντας ἔτι ὁ Αὐτοκράτωρ ἀπὸ ἐδῶ ἔφθασε ὁ Πρέσβυς τῆς Περσίας Μιρζὰ-Ἀβδουλ-Χασὰν-χὰν ὅστις ἔφερε δύο ἐλέφαντας χάρισμα, μαργαριτάρια, σάλια, πετράδια καὶ μεταξὺ τῶν ἄλλων τὸ σπαθὶ τοῦ Ταμερλάνου. Αὐτὸς ἀνεχώρησε τέλος πάντων τὸν Ἰούνιον μῆνα, ἔλαβα καὶ ἐγὼ μεταξὺ τῶν ἄλλων ἓνα σάλι χάρισμα, τὸ ὁποῖον ξετιμοῦν ὡς 700 ἢ 800 ρούμπλια. Τώρα ἐτοιμάζει ἡ Ρωσία νὰ στείλῃ ὁμοίως πρέσβυν εἰς τὴν Περσίαν τὸν Γενεράλην Ἰερμόλωβ, ὑποκείμενον πολλὰ ἀξιόλογον. Τοιουτοτρόπως ἡ Ρωσία στηρίζεται εἰς τὸ κέντρον τῆς Ἀσίας, καὶ ἂν καμμίαν φορὰν ἀφίσῃ τοὺς Εὐρωπαίους νὰ τρώγωνται μεταξὺ των δίχως νὰ ἀνακατώνεται εἰς τὰς ὑποθέσεις των, καὶ ἂν γυρίσῃ ὅλην τὴν προσοχὴν της εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἢμπορεῖ νὰ ὑποτάξῃ ὅλην τὴν Ἀσίαν καὶ μὲ τοῦτο νὰ μεταβάλλῃ καὶ τῆς Εὐρώπης τὴν πολιτικὴν, ἐπειδὴ τὰ πλούτη τῆς Εὐρώπης ἔρχονται τὸ περισσότερον ἀπὸ τὴν Ἀσίαν.

Ὁ Μέγας δούξ Νικόλαος, ὅστις εἶναι εὐμορφος ὡς Ἀγγελος, ἔκαμε ἓνα ταξίδι εἰς διάφορα μέρη τῆς Ρωσίας, ἦτον καὶ εἰς τὴν Ὀδέσσαν καὶ λέγουν ὅτι ἔμεινε πολλὰ εὐχαριστημένος, ἐπειδὴ ἐφέτος ἡ Ὀδέσσα ἦτον εἰς πολλὰ καλὴν κατάστασιν, ἦλθαν ὡς 2 χιλ. καράβια, ὅσα οὔτε ἐδῶ δὲν ἔρχονται. Τοῦ παρέστησαν εἰς διάφορας γλώσσας θέατρα, ὡς καὶ οἱ Ρωμαῖοι ἐπαράστησαν ρωμαϊκὰ τὸ περίφημον δρᾶμα, τοὺς Σουλιώτας. Ἀπὸ Ὀδέσσαν ἐπῆγε εἰς τὸ Κρίμι, εἰς Ταγανρόγ καὶ λέγουν ὅτι ἐπιστρέφει εἰς τὴν Μόσχαν, ὅπου μετὰ 5 ἢ 6 ἡμέρας μέλλει νὰ ταξιδεύσῃ ὁ Αὐτοκράτωρ συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν Κόμητα Καποδίστριαν. Πρώτην φορὰν μετὰ τὸν ἐμπορησμόν της θέλει τὴν ἐπισκεφθῇ ὁ Αὐτοκράτωρ καὶ δίχως ἀμφιβολίαν θέλει δώσῃ ἀκόμη βοήθειαν περισσοτέραν ἀπὸ ὅσην ἔως τώρα ἔδωκε. Πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἐμίσευσε ὁ νέος πρέσβυς τῆς

Ρωσίας εἰς Κωνσταντινούπολιν Μπαρὼν Στρόγονωβ, ὁ δὲ Ἰταλίνσκης
ὑπάγει εἰς τὴν Ρώμην νὰ συμφιλοσοφῇ μὲ τὸν πάπαν, ὁ ἀνάξιος ἄνθρω-
πος. Ὁμοῦ μὲ αὐτὸν ἄλλαξε καὶ ὅλη ἡ κακοποιὰ φατρία ἐκείνη καὶ
ὀλέθριος διὰ τοὺς πλέοντας.

Τὴν ἀγαπημένην μου ἀδελφήν, γαμβρόν, ἀδελφόν, καὶ ὅλους τοὺς
συγγενεῖς προσκυνῶ καὶ φιλῶντας τὴν χεῖράν σας μένω.

Αὐγούστου 15, 1816
Πετρούπολις

Ταπεινὸς υἱὸς
Σπ. Δεστούνης